

Novice kmetijskih, rokodelnih ... (1851): to je: po vsih svojih življejih v slovnici in v **slovníku**, pak — zavoljo bratovske nesloge raztresen med narečji. Na primér: Tako *Novice gospodarskih, obertnijs...* (1856): plenus, n spremenjen v r). V rumunskem jeziku, po Bobbovem slovníku »Dictionariu rumunese lateinesk si ungarese«, se te imena tako glasijo

Tudi med L (»veliko besedišče vsebuje vsa gesla razen nezanimivih, kot so imena, cifre, tiskarski škrti itd.«) in XL (»celotno besedišče vsebuje čisto vsa gesla besednih pojavnic iz ročno označenega korpusa«) se ponovijo že navedene oblike.

Iz zgornjih primerov lahko ugotovimo, da je Pleteršnikov slovar nepogrešljiv in priročno dosegljiv za razlago zgodovinskega besedja in za določanje pomena. Samo CTRL in klik na povezavo nas pripelje do želene iztočnice. In še vedno ostaja nenadomestljiv tudi za preučevanje sodobnega besedja (primerjalno ali razvojno), pomena narečnih in starejših izrazov, besedotvornih, pomenskih izraznih možnosti ipd. Po drugi strani pa je razvidno, da tudi sodobna oblika konkordančnega slovarja ne more nastati zgolj z računalniško obdelavo, brez budnega očesa strokovnjakov slovenistov.

Škoda, da ob posodabljanju SSKJ-ja še ni bil upoštevan tudi »glas ljudstva« prek spletne strani. Poleg dodanih vrst slovarjev v slovarskem sestavku za iztočnico slovar si zasluži svoje mesto med njimi poleg Slovarja slovenskega knjižnega jezika tudi Pleteršnikov slovar kot primer ne za lastnika, ampak častitljivega urednika, ki je sicer le uspešno odbral in uredil zbrane besedne zbirke številnih avtorjev, a mu je za vedno dal pečat sestavljalca.

Irena Orel

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

FRAZEMI IN PREGOVORI V SLOVENSKIH SPLOŠNIH IN SPECIALIZIRANIH SLOVARJIH (S Poudarkom na slovarjih 19. stoletja)

Frazeološke in pregovorne enote, ki so v slovenistiki obravnavane v okviru frazeologije (v ožjem in širšem pomenu), so slovenski slovaropisci že v preteklosti vključevali v splošne dvo- in enojezične slovarje ter jih v določeni meri prepoznavali kot specifično gradivo, na katerega je v slovarju treba posebej opozoriti. Tovrstne enote so lahko s posebno leksikografsko pozornostjo obravnavane tudi samostojno,¹ in sicer v specializiranih (frazeoloških) slovarjih ali frazeološko-paremioloških podatkovnih bazah, ki nastajajo zlasti v zadnjih letih.

V 19. stoletju sta po obsegu vključenega frazeološko-paremiološkega gradiva in tudi po slovaropisni metodologiji njegovega predstavljanja izstopala splošna

¹ Govorimo o frazeografiji oz. paremiografiji.

dvojezična slovarja, ki sta nastajala v sklopu tedanjega slovenskega slovaropisnega projekta: (1) *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* Mateja Cigaleta (1860) in (2) *Slovensko-nemški slovar* Maksa Pleteršnika (1894/95). Frazeološke in pregovorne enote so bile v obeh slovarjih inventarizirane kot del celotnega slovenskega leksikalnega gradiva ter na podoben način vključene v slovarsko makro- in mikrostrukturo (prim. Ulčnik 2014). Tako pri Cigaletu kot pri Pleteršniku se pojavlja možnost njihovega pojasnjevanja z drugojezičnim sistemskim ali prevodnim ustreznikom, npr. **Auge**, das /.../ *vier Augen sehen besser als zwei, več oči več vidi*; **hvala**, f. /.../ *svoja hvala se po blatu valja*, = *eigenes Lob stinkt*, *Npreg.*; **Cirkuliren**, v. n. /.../ *das Geld cirkulirt, dnar gre, hodi, teče (po deželi, od roke do roke)*, najdemo pa tudi nekaj pomensko nepojasnjenih slovenskih enot. To pomeni, da v Cigaletovem slovarju manjka enota v izhodiščnem (tj. nemškem) jeziku oz. da v Pleteršnikovem slovarju ob slovenski enoti ni nemške ustreznice: **Früh**, adj. /.../ *cfr. Spr. kdor zgodej vstaja, temu kruha ostaja*; **óča**, m. = oče; /.../ *kar dobiš po oči, varuj po dnevi in po noči*, *Npreg.* - *Notr.* Iz tega je razvidno, da sta oba slovaropisca izhajala (tudi) iz slovenske frazeološko-paremiološke dediščine, ki sta jo želela v čim večji meri zajeti v slovarju. Pri Cigaletu se pojavlja tudi hkratno navajanje drugojezičnih sistemskih in prevodnih ustreznikov, opazno pa je celo navajanje sistemskih ustreznikov v drugih slovanskih jezikih – tako se je zapolnila vrzel, ki bi nastala zaradi odsotnosti slovenskega sistema ustreznika ob nemški izhodiščni enoti (npr. **Erst**, adv. /.../ *vorher (erst) soll man denken, dann sprechen, popred, vpervo, prej misli in potle govori*, serb. Sprichw. *izpeci pa reci*). Posebna odlika obeh slovarjev so dodatna pojasnila v slovenščini, ki so zlasti v Pleteršnikovem slovarju že močno približana sodobnim pomensko-pragmatičnim pojasnilom, npr. **péta**, f. /.../ *kdor nima v glavi, mora imeti v petah (reče se, kadar kdo mora nazaj iti po kako pozabljeno reč)*. Slovarja nakazujeta tudi variantnost in sopomenskost slovenskih enot, zlasti slednje pa močno izstopa v Cigaletovem slovarju, npr. **A** /.../ *wer a sagt, muß auch b sagen, kdor stopi z eno nogo, mora stopiti tudi z drugo; beseda besedo želi; kdor je začel, naj dokonča*. Cigaletovo variantno navajanje enot je nemalokrat zajel tudi Pleteršnikov slovar, npr. **jélo**, n. /.../ *brez dela ni jela*, *Cig., C., Vrt.*; *kdor ne dela, je brez jela*, *Cig.*; *kjer je delo, tam je jelo*, *Arbeit bringt Brot*, *Cig.* O predvidljivem in zanesljivem mestu, na katerem najdemo frazeološke in pregovorne enote, pri slovarjih 19. stoletja še ne moremo govoriti, kljub temu pa je v Pleteršnikovem slovarju slovarski prostor bolj ekonomično izkoriščen, saj se frazemi in pregovori v večji meri pojavljajo zgolj na enem mestu. Opazno je tudi, da sta oba slovaropisca po svojem jezikovnem občutku sicer zaznavala strukturno-semantično posebnost teh enot, zaradi česar sta jih v posameznih primerih označila s posebnimi označevalniki (npr. Cigale s *Spr.*, *Sprichw.*, Pleteršnik s *preg.*, *Npreg.*), vendar pa te oznake niso zanesljiv pokazatelj vsega frazeološko-paremiološkega gradiva (prim. Ulčnik 2014).

Frazeologija in paremiologija je vključena tudi v dva splošna enojezična slovarja – v Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* (1936) in v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). Ker pa je bilo v času nastajanja obeh slovarjev frazeološko in pregovorno gradivo v jezikoslovju še precej neraziskano in

teoretično neobdelano, so pri njegovem prikazu opazne določene pomanjkljivosti, npr. zapis v neslovarski obliki (četudi je slovarska oblika izpričana že v slovarjih 19. stoletja), na kar je stroka že opozorila (prim. Kržišnik 2013: 17–18). V SSKJ so frazemi in pregovori načeloma vključeni v poseben razdelek, imenovan frazeološko gnezdo (npr. **sit** síta -o prid. /.../ • /.../ ekspr. narediti tako, da bo volk sit in koza cela *da bo prav za obe strani*), vendar se veliko gradiva pojavlja tudi izven tega razdelka (npr. **béli** -a -o sam. /.../ ekspr. dobil boš črno na belem *napisano izjavo, potrdilo*; **nikóli** prisl. /.../ bolje pozno kot nikoli *tudi z zamudo opravljeno dejanje je vredno priznanja*).

Slovensko frazeološko gradivo je lahko prikazano tudi v specializiranih – frazeoloških slovarjih, med katerimi je treba omeniti večjezični slovar Josipa Pavlice iz leta 1960 in prvi slovenski enojezični frazeološki slovar Janeza Kebra – *Slovar slovenskih frazemov* (2011). V slednjem je v okviru posebnega razdelka (in analogno po primerljivih evropskih slovarjih) opozorjeno tudi na medjezikovna razmerja. Avtor v Uvodu opozarja, da so v širšem smislu v frazeologijo vključeni tudi »frazemi s stavčno ali večstavčno sestavo, kot so reki, pregovori in krilatice« (Keber 2011: 9), vendar pa meni, da te enote ne spadajo v frazeološki slovar, temveč v posebne slovarje. Kljub temu jih nekaj najdemo tudi v našem najizčrpnjšem frazeološkem slovarju, saj je, kot pravi avtor, »tako narekovala njihova aktualna frazeološka raba« (Keber 2011: 9), npr. povezanost med frazemi in pregovori (»Frazem *velika riba* je verjetno nastal po pregovoru *Velike ribe malo žro*«; Keber 2011: 806).

Vse navedeno predstavlja pomembna izhodišča za razmislek o novih možnostih leksikografske predstavitve tovrstnih enot. Med letoma 2010 in 2013 se je v okviru nacionalnega projekta *Frazeologija nemškega jezika, Nemško-slovenski medkulturni in kontrastivni vidiki* že začel pripravljati frazeološko-paremiološki nemško-slovenski spletni portal.² Pri tem so se ob slovenskem gradivu pojavila številna redakcijska vprašanja, vezana na: (1) obravnavo variantnosti, (2) oblikovanje ustreznih pomensko-pragmatičnih določil, (3) načela izbora prioritetnega in slovarsko primerne gradiva (ob odsotnosti slovenskega frazeološkega minimuma)³ ipd. (prim. Jesenšek, Ulčnik 2014).

Dosedanje slovarske predstavitve frazemov in pregovorov so tudi pomembno gradivo diahronih raziskav, saj omogočajo vpogled v njihovo spremenljivost na formalno-skladenjski in semantično-pragmatični ravni. Nekatere enote tako izkazujejo že več kot stoletno prisotnost v nespremenjeni ali delno spremenjeni obliki (*s trehuam za kruham* > *iti s trehuom za kruhom*; *sreča je opotočna* > *Sreča je opoteča*), kažejo se postopki njihovega ustaljevanja (npr. *unter Vier Augen – med nama, mej dvema* > *na štiri oči*) in morebitnega nadomeščanja

² Doslej sta že bila izdelana dva modela za prikaz frazeološko-paremioloških vsebin, in sicer dvojezično didaktično zasnovano okolje *Ephras* ter petjezična zbirka pregovorov *Sprichwort Plattform*.

³ Slovenski paremiološki minimum je bil objavljen konec leta 2013 v reviji *Slavia Centralis* (prim. Đurčo, Meterc 2013).

s sopomenkami (npr. *denar je gospodar* > *Denar je sveta vladar*). Opazujemo lahko celo posledice, ki jih puščajo kulturne in družbene spremembe, zaradi katerih so v današnjem času v ospredju enote, ki v preteklosti še niso izstopale ali pa jih nismo poznali (npr. *pranje denarja*; *Najprej delo, potem zabava*; *Za lepoto je treba potrpeti*). Frazemi in pregovori se torej razvijajo in odzivajo na (zunaj)jezikovne dejavnike, nekateri se umikajo iz rabe, drugi se prenavljajo ali nastajajo na novo oz. se pojavljajo s prevzemanjem iz tujejezičnega okolja, vseskozi pa ostajajo pomembno in učinkovito večfunkcijsko besedilno sredstvo, ki bi moralo biti tudi slovaropisno ustrezno obravnavano.

REFERENCE

- Peter ĐURČO, Matej METERC, 2013: Empirične paremiološke raziskave tipov ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik v slovenščini in slovaščini. *Slavia Centralis* VI/2, 20–36.
- Vida JESENŠEK, Natalija ULČNIK, 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal: redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor. 276–292.
- Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana.
- Erika KRŽIŠNIK, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana. 15–26.
- Natalija ULČNIK, 2014: Slovensko paremiološko in frazeološko gradivo v temeljnih dvojezičnih slovarjih 19. stoletja – v Cigaletovem nemško-slovenskem (1860) in Pletersnikovem slovensko-nemškem slovarju (1894/1895). *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontrastivnega in uporabnega jezikoslovja*. Maribor. 282–319.

Natalija Ulčnik

Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru

MOJE IZKUŠNJE S SLOVAROPISJEM

Slovaropisje je bilo vsa univerzitetna leta moj vsakdanji kruh. Občutil sem ga kot zahtevno, a na moč osrečujoče delo. Pri tem so bile zaželenne neopazne krščanske kreposti kot vztrajnost, doslednost, predanost, prepričanje in veliko potrpljenja, ki mu pravimo tudi božja mast. Pa še natančnost in ljubezen do podrobnosti nista smeli manjkati. Jasno je, da bi vsi radi imeli slovar takoj na mizi, nihče pa se ne vpraša, koliko časa je zanj potrebno, piše Gutsman v predgovoru k svojemu nemško-slovenskemu slovarju leta 1789.

Že kot študent sem začutil čar in besedno moč naših koroških govorov. Starejšim vaščanom so prihajale besede na dan, da je kar vrelo. Govorili so, kot bi rožice sadil. Odločil sem se, da zapolnim belo liso na narečnem zemljevidu, ki se je pokrivala z mejami kapelske občine in jo je Ramovš imenoval obirsko narečje. Poglobil sem se v domače govore, jih primerjal s sosednjimi in zbiral